

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Лозан С. М., Сорочинська В. Є., Лозан Н. М.

E-mail: nnattallya@rambler.ru

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського (м. Вінниця)

Вінницький національний технічний університет (м. Вінниця)

Обдарованість багатогранна, і, за визначенням комітету з освіти США (Mariland, 1977), вона може бути встановлена професійно компетентними людьми у відповідності з такими параметрами: видатні здібності, потенційні можливості в досягненні високих результатів і вже продемонстровані результати в одній чи більше галузях (інтелектуальні здібності, специфічні здібності до навчання, творчості, образотворчого чи виконавського мистецтва, психомоторні здібності).

Обдарована дитина – дитина, яка вирізняється яскравими, очевидними, інколи визначними досягненнями або має внутрішні задатки для таких досягнень у якійсь галузі.

До основних сфер обдарованості відносять: освітню, наукову, художню, спортивну, підприємницьку й комунікативну.

Стосовно феномену обдарованості дитини існує дві протилежні думки. За соціальною концепцією визнається, що більшість дітей від народження однаково наділені розумом і різниця у рівні розвитку їх здібностей зумовлена різницею життєвих умов (Дж. Локк, К.А. Гельвецій, В.П. Єфроїмсон). Друга – теорія генетичної спадковості, за якою обдарованість є вродженим, досить рідкісним явищем, що успадковується від батьків, і навіть через покоління (Ф.Гальтон, Р. Стернберг).

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми обдарованості надається належна увага, зокрема таким її аспектам як проблема індивідуальних відмінностей (Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін.); виділення сфер та видів обдарованості (С. Гончаренко, Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатко, В. Слущкий та інші); розвиток обдарованості на різних вікових етапах (В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Лейтес, О. Кульчицька, В. Паламарчук та ін.); питання виявлення і розвитку обдарованості учнів (В. Крутецький, О. Кульчицька, Б. Теплов та інші).

У вітчизняній психології питання діагностики й розвитку креативності докладно розглянуті в роботах Д. Богоявленської.

На початку 90-х років і в Україні визначилася наукова школа, яка займається проблемами обдарованості (Моляко В. О., Кульчицька О. І., Антонова О. Є., Музика О. Л., Гнатко М. А.). Ще у 1991 році ними розроблено і затверджено колегією Президії АН України, міністерств народної освіти, вищої освіти, зі справ молоді та спорту та ін., велику та одночасно достатньо реалістичну програму "Творча обдарованість". Вже майже шість років видається журнал "Обдарована дитина", який читають і з яким співпрацюють науковці й педагоги з Росії, Білорусії, Канади та інших країн світу.

В Україні проблематикою обдарованих дітей, складанням індивідуальних програм їхнього виховання і навчання займається науково-практичний центр "Психодіагностика і диференційоване навчання" Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України.

Особливості навчання обдарованих дітей за кордоном

У 1994 році Парламентська асамблея Євросоюзу ухвалила «Рекомендації (№ 1248) щодо розвитку освіти обдарованих і талановитих дітей».

У Бельгії, Греції, Ірландії, Італії, Португалії, Франції, а також у скандинавських країнах (Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія) обдаровані учні не згадуються в законах про шкільну освіту. У цих країнах спеціальні школи і (або) навчальні програми для обдарованих учнів існують як приватні освітні ініціативи (Італія, Данія, Франція) або як навчальні курси в Центрах розвитку обдарованості при окремих університетах (наприклад, Ірландія, Португалія).

Дослідники особливо звертають увагу на шкільну освіту Фінляндії, де індивідуалізація навчання здійснюється настільки добре, що питання про будь-які додаткові заходи підтримки обдарованих не ставиться взагалі. У Швеції в 2003 році після десятиліть наполегливих зусиль дослідників і вчителів було виділено державне фінансування на експериментальну трирічну програму для обдарованих учнів при двох порівняно молодих університетах.

Практично у всіх країнах є положення в шкільному законодавстві, що дозволяють при необхідності здійснити більш ранній прийом до школи, «перестрибування» через класи, проходження навчання з окремих предметів в старших класах і в університетах. Так, з 1995 року в землі Нижня Саксонія, а згодом і у всій Німеччині, став діяти закон, що дозволяє використання прискорення в навчанні обдарованих учнів.

Можна виділити три підходи щодо виявлення, навчання та підтримки обдарованих дітей в зарубіжних країнах: створення спеціальних державних програм і освітніх установ для обдарованих учнів; навчання обдарованих дітей в загальноосвітніх школах; приватні школи для обдарованих дітей, школи при університетах.

У США накопичено найбагатший практичний досвід, досягнуті позитивні результати в області діагностичного тестування, розробки методики навчання обдарованих дітей, створення відповідних навчальних програм, спеціальної підготовки вчителів. У цій діяльності беруть участь Міністерство освіти і науки, багато університетів і коледжів, місцеві органи освіти, громадські організації.

В Австрії, у всіх округах країни діють програми для обдарованих учнів. У них активно використовуються шкільні та позашкільні ресурси збагачення і прискорення, спеціалізовані класи та школи і велика мережа конкурсів та

олімпіад. На рівні державної програми зафіксована необхідність в освіті для обдарованих дітей та спеціальної підготовки для вчителів.

Навчання обдарованих дітей в загальноосвітніх школах Великобританії відрізняється тим, що не включає категорію обдарованих в своє шкільне законодавство, але інтенсивно розвиває підтримку учнів в рамках звичайних класів. Кожна школа отримує фінанси, які повинні бути використані тільки на розвиток програм для обдарованих учнів.

У європейських країнах, таких як Бельгія, Греція, Ірландія, Італія, Португалія, Франція, а також у Швеції, Данії, Норвегії, обдаровані учні не згадуються в законах про шкільну освіту. У цих країнах спеціальні школи і навчальні програми для обдарованих учнів існують тільки як приватні освітні ініціативи або як навчальні курси в Центрах розвитку обдарованості при Університетах. Наприклад, у Німеччині розроблена річна програма «Німецька шкільна академія» для обдарованих учнів.

Особливу роль в роботі з обдарованими дітьми грає додаткова освіта. При кожній школі створюються гуртки, що дозволяють розвивати різні типи обдарованості.

Країни, що визнають особливі потреби обдарованих і необхідність використання спеціальних стратегій і форм навчання в освіті обдарованих, спрямовують зусилля на спеціальну підготовку вчителів для роботи з цим колом учнів. Незважаючи на те що в європейських країнах ми не зустрінемо офіційних вимог до кваліфікації вчителів для обдарованих учнів (як, наприклад, в практиці навчання в США), в 18 державах Євросоюзу тема навчання обдарованих включена до програм базової підготовки на педагогічних факультетах. У 16 країнах з 21 охоплених опитуванням Євросоюзу в 2004 році є постійно діючі програми підготовки вчителів до роботи з обдарованими дітьми. З початку 90-х років ХХ століття в цілому ряді європейських університетів пропонуються навчальні програми для адміністраторів шкіл, психологів, які працюють з обдарованими дітьми або планують це робити.

В цілому ряді європейських країн вчителі можуть отримати ступінь магістра в освіті обдарованих дітей. Є також можливості отримання і докторського ступеня.

Всі програми підготовки будуються на теорії та практичній частині – застосування отриманих знань в реальних умовах школи під керівництвом інспектора.

Мінусом, який відноситься до всіх освітніх програм (виключаючи Австрію), є переважання роботи з обдарованими в рамках загальноосвітньої школи. З іншого боку, мало представлена орієнтація на взаємодію в групі і з групою. В сучасному світі велику роль відіграють вміння працювати в команді, здатність підхоплювати і розвивати ідеї інших людей. Можливість отримання такого роду умінь і здібностей навіть у інтерактивному спілкуванні через комп'ютер дуже обмежена. Спеціалізовані школи, класи, в яких має місце щоденне спілкування з однолітками свого рівня здібностей, особливо важливі для обдарованих учнів.

Необхідно активно використовувати досвід зі створення програм дистанційного навчання вчителів, та обдарованих учнів через Інтернет.

Важливу роль в залученні уваги урядових організацій, широкої громадськості грають національні неурядові асоціації, які функціонують практично в усіх країнах Європи.

Обов'язковим став розгляд проблем різних категорій обдарованих дітей: прихована обдарованість, діти із труднощами в навчанні, високообдаровані діти, діти з сімей з низьким освітнім рівнем, обдаровані дівчатка і т. д.

Вітчизняний досвід роботи з обдарованими дітьми

Обдаровані люди приносять велику користь суспільству, державі, є її гордістю. Тому перед суспільством, державою, школою і сім'єю постає проблема навчання і виховання таких дітей.

Одним з важливих напрямів діяльності вчителя в загальноосвітній школі є його робота з учнями, які мають особливі здібності. Такі учні характеризуються порівняно високим розвитком мислення, довготривалим запам'ятовуванням навчального матеріалу, добрими навичками самоконтролю в навчальній діяльності, великою працездатністю та ін. Їм притаманна неординарність, свобода висловлювання думки, багатство уяви, чіткість різних видів пам'яті, швидкість реакції, вміння піддавати сумніву й науковому осмисленню певні явища, стереотипи, догми.

Щодо обдарованих учнів особливу увагу слід звернути на такі моменти: повне задоволення запитів найпідготовленіших дітей у поглибленому вивченні предметів на основі широкого ознайомлення їх із сучасною наукою; залучення їх до надання допомоги своїм однокласникам у навчанні, в розвитку навчальних можливостей; запобігання розвитку в них переоцінки своїх можливостей, лінощів через систематичну недовантаженість. Форми роботи з цією категорією учнів – групові та індивідуальні заняття на уроках і в позаурочний час, факультативи. У методах навчання цих учнів мають превалювати самостійна робота, частково-пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь та навичок. Контроль за їх навчанням спрямовується на стимулювання поглибленого вивчення навчального матеріалу, його систематизацію, класифікацію, перенесення знань у нові ситуації, виявлення і розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашні завдання для таких учнів повинні бути творчими.

Названі моменти в навчальних заняттях доповнюють системою позакласної та позашкільної роботи (виконання учнем позанавчальних завдань, відвідування занять гуртка або участь у масових тематичних заходах: вечорах, оглядах-конкурсах художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з ученими та ін.). Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання школярами різноманітних завдань, участь в олімпіадах. Важливо керувати позакласним читанням учнів. Вчителі мають налагоджувати контакти з позашкільними установами, де займаються їх вихованці. Вивчаючи інтереси і нахили учнів, вони допомагають їм обрати профіль позашкільних занять.

У роботі з цією категорією учнів не тільки створюють сприятливі умови для їх розвитку на уроках і в позаурочній діяльності, а й психологічно готують до наполегливої праці. Вони мають усвідомити, що розвинути здібності й досягти успіху можуть лише ті, хто готовий подолати труднощі. Брак таланту пояснюється не збідненою

людською природою, а відсутністю сильних натур, здатних виявити мужність, наполегливість, сувору дисципліну в самоосвіті – самовихованні, в критичному самоосмисленні загальноприйнятих норм, стереотипів, у захисті нового.

Розвиток обдарованих дітей гальмується через: відсутність соціально-матеріальної бази, потрібної для вияву різнобічних талантів дітей, їхньої творчості; формалізовану, механізовану та автоматизовану систему навчання; поневолення дитячої обдарованості бездуховною масовою культурою; відсутність психологічної допомоги дітям у подоланні комплексу неповноцінності.

Педагоги і батьки повинні керуватися твердженням В. Сухомлинського про те, що у природі немає дитини безталанної, ні на що не здатної.

Закон України «Про освіту» передбачає, що для розвитку здібностей, обдарувань і таланту створюються профільні класи (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, а також різні типи навчально-виховних колективів, об'єднань. Найбільш обдарованим дітям держава надає підтримку і заохочує (стипендії, направлення на навчання і стажування до провідних вітчизняних і зарубіжних освітніх, культурних центрів).

І школа, і батьки обдарованих дітей потребують допомоги людей, які володіють спеціальними знаннями й навичками у сфері роботи з такими дітьми. Ю. Яблонівська виділяє такі риси професіонала, який може працювати з обдарованими дітьми: високий рівень інтелектуального розвитку; чуйність; почуття власної гідності; здатність переносити великі моральні витрати; гарна саморегуляція; вміння підтримати, захистити, надати допомогу; комунікативність; добрі організаторські здібності; вміння будувати педагогічну діяльність на основі результатів психодіагностики особистості дитини, з огляду на її індивідуальні й вікові особливості; вміння адаптувати свою діяльність до особистості кожної дитини; вміння розробляти й впроваджувати авторські програми; вміння створювати ситуацію успіху, умови для самореалізації особистості учня, стимулювати творчість дитини; вміння використовувати у своїй діяльності інноваційні методи та технології навчання й розвитку дітей.

Сучасні дослідження, проведені відомим психологом А. Барком, містять цікавий матеріал для доповнення рекомендацій батькам і педагогам з питань виховання обдарованої дитини. Слід створити всі умови для розвитку таланту, але не насаджувати дитині своїх захоплень, не культивувати необхідності будь-що досягти неперевершених результатів, не перевантажувати, не змушувати постійно займатись улюбленою справою. Все це може відобразитись на улюбленій дисципліні, може стати причиною неврозу, психічного захворювання або ж розвинути в дитини негативних рис характеру.

Висновки

Реалізація здібностей особистості є вирішальним критерієм рівня і розвитку суспільства. Проблема здібностей людини – одна з основних теоретичних проблем психології і найважливіша практична проблема.

Одна із задач сучасної школи полягає в пошуку обдарованих дітей, їх підтримці, стимуляції та забезпеченні всебічного розвитку індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства, вивченні та використанні закордонного досвіду відповідно до умов навчання обдарованих дітей в нашій державі.

В Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України "Про освіту", Національна програма "Діти України", Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шемуда М. Г. Професійна підготовка вчителя до роботи з обдарованими дітьми / М. Г. Шемуда; Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди . – 2009. – 5 с.
2. Розенова М. Обдаровані діти: психологічні проблеми розвитку, навчання й виховання [Електронний ресурс] / М. Розенова . – 2008. – 7 с. – Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/school/news/1706/>.
3. Аксьонова Е. А. Інноваційні підходи до навчання обдарованих дітей за кордоном [Електронний ресурс] / Е. А. Аксьонова . – К: Лабораторія вивчення зарубіжного досвіду Ісміла ПАВ, 2006. – 14 с. – Режим доступу до ресурсу: http://refs.co.ua/65133-Innovacionnye_podhody_k_obucheniyu_odarennyh_deteiy_za_rubezhom.html.
4. Попова Л. В. Образовательные программы для одаренных детей в странах Европы / Л. В. Попова // Психологическая наука и образование . – 2009. - №4. – С. 101-114.